

УДК 801.73:821.161.2–1"19" О. Теліга : 17.035.3

НАЦІОНАЛЬНО-ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ІНТЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПЕРЕДУМОВА ПІЗНАННЯ ТВОРЧОСТІ ОЛЕНИ ТЕЛІГИ

Надія ПИСКО

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул. Т.Шевченка, 24, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100*

Досліджено структуру і сенс національно-екзистенціальної інтенціональності як перспективної теорії інтерпретації. Вказано, що вона є гомогенною щодо світогляду Олени Теліги.

Ключові слова: нація, сенс, інтенціональність, екзистенціалізм, методологія, герменевтика, Олена Теліга.

Вивчення поетичної, публіцистичної та епістолярної спадщини Олени Теліги передбачає уважне вивіряння власної методологічної бази, з метою уникнення непродуманих екстраполяцій, контекстів та порівнянь. Одним із аспектів такого вивіряння вважаємо обрання в якості методологічної домінанти дослідження низку ідей національно-екзистенціальної методології інтерпретації, що утворюють основну інтенціональність дослідницької свідомості. У нашому випадку йдеться про зорієнтованість (інтенцію, за Е. Гуссерлем) наукової свідомості на творчість О. Теліги як об'єкт тлумачення.

Попри ґрунтовні студії Д. Донцова, Ю. Клена, О. Ждановича, Ю. Бойка, В. Державина, Б. Рубчака, Б. Бойчука, Ю. Шереха, С. Андрусів, М. Жулинського, Т. Салиги, М. Ільницького, О. Багана, Б. Червака, Н. Миронець, С. Українець, О. Климентової та ін., методологічні питання тлумачення націоцентричних авторів потребують глибшого аналізу в сучасному літературознавстві. Передусім це стосується тлумачення проблеми націоекзистенціальної інтенціональності. У цьому можемо вбачати *актуальність* нашої роботи. Не згадуємо вже той факт, що цю актуальність підкреслюють факти замовчування та фальшування творчості О. Теліги у підрадянський період, а також потреба нової інтерпретації її спадщини.

Метою нашої студії є витлумачення суголосних світоглядові авторки методологічних основ літературознавчого тлумачення. *Об'єктом* дослідження, при цьому, є національно-екзистенціальна методологія інтерпретації як така. *Предмет* роботи вузький: йдеться про інтерпретацію низки методологічно значущих ідей, що структурують поняття національно-екзистенціальної інтенціональності. Для досягнення поставленої мети послуговуємося такими

методами: історико-генетичним, герменевтичним, постколоніальною критикою та націоналістичною методологією тлумачення.

Насамперед звернемося до самого поняття «національно-екзистенціальна інтерпретація», котре зародилось у наукових студіях Василя Іванишина з кінця 1980-х років («Українська Церква і процес національного відродження» (1990), «Світогляд нації» (1990), «Мова і нація» (1990), «Голос із вершин духовності» (1991), «Нація. Державність. Націоналізм» (1992) та ін.). Важливим складовим цього поняття є категорія нації, котру В. Іванишин визначає так: «Нація – це природно-соціальна спільність людей, об'єднаних навколо ідеї свободи, боротьба за здійснення якої чи її державна реалізація підіймає народ до самостійного політичного життя». В іншому місці він уточнює: «По-перше, що нація – це спільність не просто етнічна, а передусім ідейна. По-друге, що вона виникає і тримається на дії двох чинників різного характеру – природно-соціального і духовно-конвенціонального. Тобто, з одного боку, нація є таким же соціальним явищем, утвореним на основі кровно-генетичної спорідненості, як сім'я, рід, плем'я, народ. З другого – людей об'єднує в націю спільність мети, єдність мови, культури, інтересів та цілеспрямована діяльність – у різних сферах, але політично значима. По-третє, що національна єдність людей – усвідомлена і дієва» [2, с. 35]. Очевидно, що першим схоже поняття нації дав Т. Шевченко у поемі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє».

Іншим структурним компонентом досліджуваної категорії виступає поняття екзистенціалізму та екзистенційності. Екзистенціалізм (зачинатель – С. Кіркегор, основоположник – М. Гайдеггер) розуміємо як філософський напрям, який акцентував основну увагу на індивідуальному самовираженні людини. Філософія екзистенціалізму виходить з того, що людина, зокрема людина ХХ ст., відчуває певну абсурдність у світі, і тому незадоволена, відчужена, перебуває у відчаї. Тільки свобода людини та свобода вибору дають їй змогу самовиявитися, самовиязиритися і надати сенсу своєму існуванню; водночас такий вибір пов'язується із відповідальністю перед собою та перед іншими. Індивідуальність, сутність, суб'єктивність, свобода, смерть, час і майбутнє – це основні теми екзистенціалізму. Головною ідеєю екзистенціалізму є переконання, що людина творить, «будує» сама себе такою, якою є через власний внутрішній вибір, у якому виявляється свобода як власний атрибут індивіда [1, с. 243].

Дослідники вказують на те, що український варіант екзистенціалізму відрізнявся від низки схожих досвідів у Західній Європі. Йдеться передусім про проблему існування (чи виживання) нації в умовах денационалізуючої окупації рідної землі. Звідси українська літературна проблематика не стільки екзистенціальна – пов'язана з існуванням окремого індивіда, скільки національно-екзистенціальна – пов'язана з виіснуванням нації (колективного індивіда) в суто екзистенціальній ситуації «на межі» [4].

Отже, погоджуючись із думкою фахівців (В. Іванишина, Я. Радевича-Винницького, П. Іванишина та ін.) під *національно-екзистенціальною методологією*, розуміємо теоретичну модель, котра є іманентною українській герменевтичній

традиції системою регулятивних принципів національного мислення, ідейним підґрунтям національного світогляду, що впливає з класичної філософії національної ідеї та онтологічно-екзистенціальної інтерпретації сенсу національного існування і спрямована на освоєння, вивчення і захист буття нації. В основу цієї універсальної гуманітарної методології покладено досягнення філософії нації (Гердер, Руссо, Фіхте, Гегель, Маміямі, Манчіні, Мадзіні, Карлайл, Ніцше, Дільтей, Шпенглер, Морра, Гайдеггер, Рамос, Юнг, Хюбнер та ін.), націології (Старосольський, Бочковський, Ребет, Гумільов, Андерсон, Сміт, Гантінгтон, Касьянов та ін.) та передусім філософії та ідеології українського націоналізму (Т. Шевченко, Олена Пчілка, Г. Кониський, І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, І. Франко, Леся Українка, М. Міхновський, В. Липинський, Д. Донцов, Ю. Вассиян, Є. Маланюк, А. Кримський, М. Сціборський, С. Ленкавський, О. Ольжич, С. Бандера, Я. Стецько та ін.).

Основоположником національно-екзистенціальної методології (переважно в художній формі) став Т. Шевченко, більшою (концептуально) чи меншою (частково) мірою розвивали цю методологію в руслі літературознавства М. Костомаров, П. Куліш, О. Кониський, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Леся Українка, Д. Донцов, С. Смалъ-Стоцький, Л. Білецький, Г. Костельник, Б.-І. Антонич, А. Кримський, Є. Маланюк, Ю. Липа, О. Ольжич, О. Теліга, ранні У. Самчук та Ю. Шерех, Ю. Бойко, О. Тарнавський, С. Гординський у наш час – С. Андрусів, О. Баган, М. Бондар, О. Вергій, І. Денисюк, В. Дончик, М. Жулинський, П. Іванишин, С. Квіт, Г. Клочек, В. Моренець, Л. Мороз, М. Наєнко, В. Панченко, В. Пахаренко, Т. Пастух, О. Пахльовська, Т. Салига, Л. Сенік, Г. Сивокінь, Л. Скупейко, Н. Шумило та ін. [3, с. 68]

Визначальним, як вказують дослідники, у національно-екзистенціальній методології (термін і концепція В. Іванишина, наукова експлікація Петра Іванишина) є **національний імператив**: усе те, що утверджує буття нації в часі і не суперечить релігії (у нашому випадку – християнству), – є добром, а все те, що шкодить нації і релігії, – є злом. У гуманітарній царині, зокрема у літературознавстві, це означає, що, по-перше, позиція дослідника мусить бути верифікована (звірена) з християнством та ідеєю свободи народу; по-друге, науковець зобов'язаний осмислювати дійсність (у тому числі й текстуальну) передусім у категоріях захисту, відтворення і розвитку нації [3, с. 68–69].

Класичним прикладом національно-екзистенціального мислення вважають методологічний принцип (авторське формулювання національного імперативу) І. Франка: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє відчуження від рідної нації» [6, т. 45, с. 284].

Розвиваючи ці міркування в герменевтичному аспекті, П. Іванишин вказав на існування двох основоположних засновків-передсудів (чи передсуджень), котрі визначають сутність націоекзистенціального тезаурусу [5, с. 154–155]. *Перший засновок-передсудження* стосується більше літературознавства і ґрунтується на

переконаності в тому, що художня література (ширше – мистецтво) є одним із основоположних елементів національного буття і тому будь-яка інтерпретаційна стратегія, котра претендує на істинність, мусить враховувати цей факт.

При цьому дослідник наводить приклад фундаментального мистецького принципу Т. Шевченка, втіленим в образі «слова» «на сторожі» «малих отих рабів німих» – упослідженого покоління земляків. Схоже націоекзистенційне усвідомлення виражене Франком у його «посланні» – пролозі (1905 року) до поеми «Мойсей», де отримуємо тісно переплетену тріаду взаємозалежних енів (індивідуального, колективного та художнього буттів) – митець–народ–художня творчість:

Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжю,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!

Твоїм будущим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізніх
Палитиме, заснути я не можу.

.....
О, якби пісню вдать палку, вітхненну,
Що міліони порива з собою,
Окрилює, веде на путь спасенну!

.....
Прийми ж сей спів, хоч тугою повитий,
Та повний віри; хоч гіркий, та вільний,
Твоїй будущині завдаток, слізьми злитий,

Твоему генію мій скромний дар весільний [6, т. 5, с. 212–214].

Другий засновок-передсудження має більш загальнометодологічне значення. Він зобов'язує дослідника розглядати націю як аксіальну дійсність, що детермінує і буття індивіда і його герменевтичну здатність (у нашому випадку йдеться про інтерпретаційний потенціал і художнього і філософсько-теоретичного дискурсу І. Франка). (До речі, як вказує П. Іванишин, усі інші національно-екзистенційні передсуди так чи інакше визначаються цими двома домінантними, засновковими.)

Прикладом використання цього засновку на практиці стає знову твір Каменяра. У філософсько-політичному, навіть ідеологічному, розмислі-зверненні «Відкритий лист до галицької української молодіж» (1905), І. Франко передчуває появу «переломових подій», прихід нової доби, коли «бурхлива хвиля історії захопає нас самих, ставить нашу націю майже в центрі випадків» і формулює власні національно-екзистенціальні настанови, маючи саме націю за ту дійсність, котра повинна детермінувати акціональні імперативи (в тому числі – й герменевтичні) особистості. Ось як це ми спостерігаємо у випадку конкретизації націоналістичного принципу соборності, органічного – через процес національно-духовної ідентифікації – для мислення кожного українця: «Ми

мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою політичні консеквенції. Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його» [6, т. 45, с. 401, 405].

Окремо варто виокремити один із принципів націоекзистенціальної методології, котрий прямо стосується предмета нашого дослідження. Йдеться про метод методологічної верифікації, розроблений П. Іванишиним на основі теоретичних праць І. Франка. Дослідник вказує, що «евристичний (навіть загальнологічний) сенс методу методологічної верифікації стосується передусім метакритичної сфери і полягає, на нашу думку, у звірванні відповідності проголошених методологічних постулатів постулатам справжньої методологічної бази, котра впливає з емпіричного текстуального матеріалу. Епістемологічної конкретизації даний метод набуває саме в межах національно-екзистенціальної методології» [5, с. 153]. У нашому випадку, як свідчать студії інших дослідників, можемо говорити про гомогенність методологічних принципів націоекзистенціальної герменевтики, культурного екзистенціалізму та тієї донцовської «естетики Шевченка», котру культивувала О. Теліга, вісниківство взагалі.

Отже, підсумовуючи все вищесказане, зазначені моменти допомагають вийти на сутність та структуру національно-екзистенціальної інтенціональності. Під останньою, на нашу думку, варто розуміти **здатність людської свідомості, зокрема творчої, спрямовуватись на проблеми національного буття**. Певним синонімом до інтенціональності у герменевтичній традиції може бути термін «сенс» (чи «смысл»). Ці розмірковування про національно-екзистенціальну інтенціональність можуть служити робочою методологічною домінантою подальшої інтерпретації творчості О. Теліги та інших націоцентричних авторів (передусім – вісниківців).

Список використаної літератури

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – Львів : Літопис, 1996. – 633 с.
2. Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм / В. Іванишин. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 1992. – 176 с.
3. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури: навч. посібник / В. П. Іванишин [упоряд. тексту П. В. Іванишина]. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 256 с.
4. Іванишин П. Поезія Петра Скуня (Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя) / П. Іванишин. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2003. – 296 с.

5. *Іванишин П. В.* Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : монографія / П. В. Іванишин. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2005. – 308 с.

6. *Франко І.* Збір. творів : в 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2012

Прийнята до друку 30.04.2012

NATIONAL EXISTENTIAL INTENTIONALITY AS METHODOLOGICAL THINKING KNOWLEDGE OF CREATIVITY OF OLENA TELIGA

Nadija PYSKO

*Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych,
Ivan Franko Str., 24, Drohobych, Ukraine, 82100*

The article examines the structure and meaning of national existential intentionality as a promising theory of interpretation. The author points out that it is a homogenous of outlook of Olena Teliga.

Key words: nation, meaning, intentionality, existentialism, methodology, hermeneutics, Olena Teliga.

НАЦИОНАЛЬНО-ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ИНТЕНЦИОНАЛЬНОСТЬ КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ПРЕДПОСЫЛКА ПОЗНАНИЯ ТВОРЧЕСТВА ОЛЭНЫ ТЭЛИГЫ

Надежда ПЫСКО

*Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко
ул. Т. Шевченко, 24, г. Дрогобыч, Львовская обл., 82100*

В статье исследуется структура и смысл национально-экзистенциальной интенциональности как перспективной теории интерпретации. Автор указывает, что она является гомогенной к мировоззрению Олены Тэлиги.

Ключевые слова: нация, смысл, интенциональность, экзистенциализм, методология, герменевтика, Олена Тэлига.

